

Католицька Акція як мирянський рух в Українській Греко-Католицькій Церкві (1930-1939 роки)

Кінець XIX – початок XX ст. характеризувався масовою міграцією сільського населення до міст. На ринку праці з'явився вільнонайманий робітник з усіма супутніми проблемами: безробіттям та соціальними негараздами. Доволі ліберальні міста поступово витворювали дискурс, в якому Церкві, релігійності і традиційним цінностям відводились другорядні ролі. Саме в цей час Єпископат Католицької Церкви, намагався взяти свій голос у соціальних питаннях, стаючи насамперед на захист робітника. Так поступово зароджувалася соціальна доктрина Католицької Церкви, з її ідеями нової євангелізації та нового душпастирства. Окрім цього, Церква, разом із мирянськими товариствами, активно протистояла ліберальним рухам¹.

Перші спроби створення масових католицьких мирянських організацій були здійснені у другій половині XIX ст. в Італії та Німеччині. Так в Німеччині в 1887 році засновано освітньо-харитативне товариство «Deutsche Caritasverband», завдання якого полягало в захисті Церкви й проповідництві серед мирян. Подібний характер мала й організація «Katholischer Verein Deutschlands», яка координувала діяльність різних католицьких товариств у Німеччині².

Новим стимулом до творення таких корпоративних об'єднань стала енцикліка «*Rerum novarum*»³ папи Лева XIII з 1891 р.⁴, яка досить докладно викладала зміст соціальної доктрини Церкви⁵. Багато католицьких організацій постало у Франції наприкінці XIX ст., які були тісно пов'язані із середовищем християнської демократії. Найвідоміше товариство – «Association Catholique de la Jennesse Francaise», – працювало серед студентів⁶.

¹ L. Wilczyński. *Katolickie organizacje młodzieży męskiej w Wielkopolsce 1860-1939*. Toruń 2001, с. 9.

² Historia Kościoła. // *Encyklopedia Katolicka*, т. 5. Lublin 1999, с. 103-104.

³ Енцикліка *Rerum novarum* папи Лева XIII з 1891 р. вперше у новітній історії окреслила соціальну доктрину Церкви та проголосила засади суспільного миру, солідарности та повагу до приватної власности, одночасно вказуючи на вади капіталістичного устрою. Енцикліка зобов'язувала усіх гарантувати права робітникам, а також жінкам, дітям, і дала новий поштовх до розвитку католицьких робітничих товариств.

⁴ Лев XIII (1810-1903) – у миру Vincenzo Gioacchino Pecci, папа з 1878 р. Спричинився до розвитку католицьких суспільно-політичних рухів (християнської демократії), у 1891 р. видав енцикліку «*Rerum novarum*».

⁵ L. Wilczyński. *Katolickie organizacje młodzieży męskiej...*, с. 9-10.

⁶ Historia Kościoła..., с. 104-105.

Мирянський рух у Європі тривалий час залишався досить непомітним, аж доки не був визнаний папою Пієм Х⁷ як «Католицька Акція» (надалі – КА). У 1905 р. Святійший отець накреслив мету та програму діяльності цього руху, покладаючи великі сподівання на вірних Церкви у протистоянні з антирелігійною пропагандою, що вже тоді була досить відчутною⁸.

Якщо Пій Х бачив у мирянах лише помічників Церкви, то його наступник – Пій XI⁹ – підвищив статус мирянських організацій, надаючи світським католикам право апостольської праці у суспільстві нарівні з Церквою. З цих ініціатив Пія XI зародилася інституція, яка отримала назву «Католицька Акція», яку запропонував використовувати ще його попередник. Новий рух мав спонукати вірних до більшої заангажованості у релігійних та суспільних сферах. Пій XI надав перевагу масовим католицьким рухам як єдиному чиннику, що міг суттєво впливати на стан європейського суспільства¹⁰.

23 грудня 1922 р. Святійший отець видав енцикліку *Ubi arcano Dei*, в якій охарактеризував католицьку цивілізацію і засудив ворожнечу між народами, а також класову й партійну боротьбу. Папа, пишучи про Католицьку Акцію, наголошував, що це є мирянський рух у ієрархічному апостольстві Церкви, для захисту основ віри і моралі, відновлення християнського розуміння родини і суспільства. На його думку КА повинна бути над усіма політичними партіями в жодному випадкові не залежати від них¹¹.

У листі до кардинала Адольфа Бертрама у 1928 р. Пій XI пояснював засади КА, звернувши увагу на духовний аспект Акції та її аполітичність¹². Звичайно, папа хотів, аби КА набула міжнародного виміру, тому закликав створити її структури у кожній країні, які мали працювати задля нової євангелізації світу¹³.

Єпископат деяких країн Європи, як, скажімо, Голландії (1926), Чехословаччини й Югославії (1927), визначав уже існуючі католицькі товариства як структури КА¹⁴. У Польщі КА почала розвиватися щойно після проголошення незалежності країни (1918). Тут Католицька Церква займала домінуюче становище Конкордат з 1925 року і Конституції з 1921 та з 1935 років гарантували їй як, зрештою, і греко-католикам свободу совісті та

---

⁷ Папа Пій Х (1835-1914) – у миру Giuseppe Sarto, святий, папа з 1903 р.; канонізований у 1954 р. У 1904 ініціював реформу канонічного права.

⁸ М. Leszczyński. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego*. Lublin–Pelplin 1996, с. 31.

⁹ Папа Пій XI (1857-1939) – у миру Achille Ratti, папа римський у 1922 – 1939 рр.; від 1918 р. апостольський візитатор для Польщі та Литви; у 1919-1921 рр. перший нунцій у Другій Речі Посполитій. Виступив проти світського лібералізму (1925 р.) та окреслив основні засади католицької науки щодо подружжя й родини (1930). Уклав конкордати з 11 країнами, в т. ч. із Польщею (1921); зреформував Католицьку Акцію; у 1937 р. засудив нацизм в енцикліці *Mit brennender Sorge* та комунізм в енцикліці *Divini Redemptoris*.

¹⁰ М. Leszczyński. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej...*, с. 32-33.

¹¹ Там само, с. 34.

¹² М. Leszczyński. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej..*, с. 35-36.

¹³ *Akcja Katolicka // Encyklopedia Katolicka*, т. 1. Lublin 1995, с. 228.

¹⁴ Там само, с. 228.

публічної діяльності. За таких обставин КА бачилась інституцією, котра мала об'єднати всі існуючі католицькі товариства в один центр¹⁵.

Головним чинником, що сприяв розвиткові Церкви у II Речі Посполитій, був її високий суспільний статус. У 1931 р. на 31 915 800 мешканців Польщі припадало 62,8% католиків латинського обряду, 11,4% греко-католиків, а також незначна кількість вірменів-католиків. Сукупно католики становили понад 74% мешканців країни¹⁶.

1926 року у Варшаві відбувся перший Католицький з'їзд, на якому засновано Католицьку Лігу, що мала діяти в усіх єпархіях. У 1928 р. створено Комісію Єпископату до справ КА, до якої увійшли, кардинали Август Гльонд, Александр Краковські, митрополити Адам Стефан Сапієга та Андрей (Шептицький), а також єпископ Станіслав Адамський. 24 листопада 1930 р. кардинал А. Гльонд проголосив створення Генерального Інституту Католицької Акції (надалі – NIAK)¹⁷ з центром у Познані¹⁸. Друкованими органами польського NIAK стали часописи: *Ruch Katolicki (Католицький Рух)*, *Misterim Christi (Христове Таїнство)* та *Kultura (Культура)*.¹⁹ Директором NIAK у Польщі обрано єпископа С. Адамські²⁰.

Католицька Акція у Львівській римо-католицькій архідієцезії²¹ постала на основі декрету кардинала А. Гльонда²². 25 квітня 1931 року у Львові засновано Архідієцезіальний Інститут Католицької Акції (надалі – АІАК)²³, який здійснював загальне керівництво КА на теренах Львівської архідієцезії. Організаційно АІАК мала таку структуру:

- архієпископ ординарій,
- архідієцезіальний церковний асистент,
- Архідієцезіальна Рада Католицької Акції,
- президент АІАК,

---

¹⁵ M. Leszczyński. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej ..*, 1996, с. 47.

¹⁶ W. Piwowarski, о. *Formy duszpasterstwa parafialnego w Polsce odrodzonej (1918-1939) // Kościół w II Rzeczypospolitej / ред. Z. Zielińskiego, S. Wilka. Lublin 1980, с. 130-131.*

¹⁷ NIAK - Naczelny Instytut Akcji Katolickiej.

¹⁸ *Akcja Katolicka..*, с. 229.

¹⁹ Там само, с. 231.

²⁰ L. Wilczyński. *Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930-1939*. Warszawa 2003, с. 10.

²¹ Львівська архідієцезія латинського обряду заснована у 1373 р., існувала до кінця Другої світової війни. Була найбільшою дієцезією в Австрійській монархії. Від 1921 р. поширювалася на: Львівське, Тернопільське, Станіславівське воєводства та всю Буковину (51,967 км²). Столицею архідієцезії був Львів, у якому знаходились престоли трьох митрополитів – латинського, греко-католицького та вірменського. У 1925 р. папа Пій XI булою *Vixtum Poloniae unitas* реформував архідієцезію, після чого до неї увійшла Перемишльська та Луцька римо-католицькі дієцезії.

²² L. Wilczyński. *Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickie..*, с. 10.

²³ АІАК – Archidiecezjalny Instytut Akcji Katolickiej.

- секретар АІАК,
- референти до організаційних справ²⁴.

Президентами римо-католицького АІАК у Львові були: Ян Попович (1931-1934), Ян Адамські (1934-1935), Станіслав Ланде, 1935-1938), Казимир Дзержановські (1938-1939).²⁵

Загальна структура КА в Польщі була наступною:

1. Комісія єпископату до справ КА.
2. Головний Інститут Католицької Акції (НІАК).
3. Чотири основних структурних організації КА (інша їхня назва чотири колони КА):
  - Чоловіче Католицьке Товариство (KZM),
  - Жіноче Католицьке Товариство (KZK),
  - Католицьке Товариство Молоді (KSMM),
  - Католицьке Товариство Жіночої Молоді (KSMŻ).
4. Архиепархіяльний Інститут Католицької Акції (АІКА),
5. Деканатський Інститут Католицької Акції.
6. Окружні місцеві відділення KZM, KZK, KSMM, KSMŻ.
7. Парафіяльний Інститут Католицької Акції та секції KSM, KSK, KSMM, KSMŻ²⁶.

Наприкінці 30-х рр. усі польські католицькі організації нараховували близько 519 665 членів²⁷.

Єпископат Греко-Католицької Церкви впровадив Католицьку Акцію в Галицькій митрополії 1931 р. Таким чином, солідаризуючись з мирянським рухом у Католицькій Церкві, українські владика для продуктивної праці КА створили свій керівний орган, – Генеральний Інститут Католицької Акції Греко-Католицької Галицької Церковної Провінції (надалі – ГІКА) з центром у Львові. Його Генеральним асистентом початково став єпископ Іван (Бучко), а згодом – єпископ Микита (Будка). Президентом Генерального Інституту КА був обраний д-р Маркіян Дзерович²⁸.

Статут Генерального Інституту був затверджений на конференції греко-католицького єпископату у Львові 1931 р.²⁹ Він виразно вказував, що КА має закладати підвалини майбутніх товариств, організацій та рухів та стояти поза політикою.

Офіційним органом Генерального Інституту у Львові був журнал *Католицька Акція*, який виходив протягом 1934 – 1939 рр. На його шпальтах публікували численні статті, що висвітлювали діяльність КА у міжвоєнний період. Редактором часопису був д-р Маркіян Дзерович. У першому числі з 1934 р. у статті «Від видавництва» зазначалося, що ГІКА потребує власного друкованого органу, бо преса забезпечує поширення релігійного

---

²⁴ М. Leszczyński. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej...*, с. 110-111.

²⁵ Там само, с. 110-111.

²⁶ Там само, с. 105.

²⁷ о. W. Piwowarski. *Formy duszpasterstwa parafialnego...*, с. 143.

²⁸ *Українська молодь Христові: документальний збірник 1933-1988*. Рим–Парма 1991, с. 22.

²⁹ Там само, с. 23.

світогляду. Метою часопису було інформування широкого загалу про цілі, які переслідувала КА в українських землях.³⁰

У статті «Праця Католицької Акції на нашім ґрунті» М. Дзерович закликав мирян до активної оборони правд віри та моралі, вказуючи водночас, що КА має стояти понад різними партіями, а також наголошуючи на потребі вишколу кадрів для праці з молоддю³¹.

У своїй «Хроніці», часопис подавав новини з релігійного й секулярного життя українського суспільства. «Хроніки» інформували про видавничу діяльність КА, новинки літератури та нові досягнення Акції³². З часом колегія часопису *Католицької Акції* була розширена і до її складу ввійшли видатні українські католицькі письменники, публіцисти та журналісти, з метою провадження більш активного апостоляту серед мирян. Колегія часопису складалася з восьми спеціалізованих секцій, кожна з яких опікувалась певним напрямком 1). У справах родини; 2). У справах жінок; 3). У справах молоді; 4). У справах харитативних; 5). У справах виховання; 6). У справах преси; 7). У суспільних справах³³.

Католицька Акція інформувала про створення в парафіях Львівської архієпархії католицьких товариств для молоді³⁴, проведення реколекцій, лекцій та курсів для чоловіків і жінок, організованих Генеральним Інститутом³⁵. Зокрема, в статті «За моральне відродження душі української нації» М. Дзерович описує діяльність єпархіяльних інститутів КА у Львові та Перемишлі, та критикує відсутність такої структури у Станіславові³⁶. У 1938 р. часопис багато уваги приділяв 950-річному ювілею Хрещення України та загалом становищу українського християнства³⁷.

Д-р М. Дзерович – президент Головного Інституту Католицької Акції – найбільше спричинився поширення ідей КА у Східній Галичині. Він був членом багатьох українських організацій, у т. ч. входив до Українського Католицького Академічного Сеньйорату Товариства «Обнова»³⁸. У 1936 р. його обрали до наглядової Ради Страхового Товариства «Карпатія»³⁹. М. Дзерович брав активну участь у підготовці свята «Українська Молодь Христові» та в урочистостях з нагоди 950-ліття Хрещення Руси-України, працюючи, зокрема, у Діловому Комітеті⁴⁰.

---

³⁰ *Періодика Західної України 20-30-х рр. XX ст.*, т. 1. Львів 1998, с. 125.

³¹ М. Дзерович. Праця Католицької Акції на нашім ґрунті // *Католицька Акція* 1(6) (1936) 1-5.

³² *Хроніки* // *Католицька Акція* 21 (1936) 24.

³³ *Хроніки* // *Католицька Акція* 2 (7) (1936) 31-32.

³⁴ Там само, с. 31-32.

³⁵ *Хроніки* // *Католицька Акція* 3-4(8-9) (1936) 44.

³⁶ Архів Інститут Історії Церкви (далі – ІІЦ), ф. 3, оп. 1, спр. 49, арк. 24-26.

³⁷ *Періодика Західної України...*, т. 1, с. 127.

³⁸ ІІЦ, ф. 3, оп. 1, спр. 18, арк. 1-8.

³⁹ ІІЦ, ф. 3, оп. 1, спр. 18, арк. 4.

⁴⁰ ІІЦ, ф. 3, оп. 1, спр. 31, арк. 1-30.

Великим успіхом ГІКА стало заснування у Львові Товариства католицьких письменників і журналістів «Логос»⁴¹, яке продукувало й поширювало літературу серед галицьких українців. «Логос» опікувався католицькими письменниками та пресою, видавав їхні твори, організовував виклади та конференції. Членами-засновниками Товариства були редактор Іван Гладилевич, о. Осип Лещук, редактор Г. Лужицький, граф Адам де Монтресор, редактор Олександр Мох, о. Василь Мельник, о. С. Семчук, о. В. Ясенків⁴². Керівними органами товариства вважалися Колегія з трьох осіб, Загальні збори, Рада суду та Контрольна Рада⁴³.

Один із лідерів католицького руху – Роман Монцібович – на шпальтах *Мети* та *Ниви* закликав до перебудови духовних фундаментів усього громадського життя⁴⁴. Маркіян Дзерович уважав, що «національний організм хворий», а духовна й світська інтелігенція покликані цей організм лікувати, й зокрема «вічне українське невдоволення та лібералізм» та сприяти оновленню національного життя⁴⁵.

Церква намагалася впроваджувати свої ідеї через мережу мирянських організацій, котрі мали б ширити у світському середовищі католицьку свідомість, яка на той час ще не стала панівною⁴⁶.

У 1934 р. у Станіславівській єпархії, як частина Католицької Акції постало товариство «Скала», що на кінець 30-х рр. нараховувало 289 гуртків та 14,5 тис. членів⁴⁷.

Розбудова та розвиток Католицької Акції спричинили створення Католицької Акції Української Молоді (КАУМ) у травні 1933 р.⁴⁸ Її заснування пов'язане проведенням 6-7 травня 1933 р. у Львові свята «Українська Молодь Христові». Це була організована зустріч української католицької молоді з нагоди Ювілейного року. Найбільше праці в це свято вклав Головний Інститут Католицької Акції. Однак, не обійшлося і без протистояння з різними таборами. Так, націоналісти гостро засудили проведення такого свята, вказуючи на нібито пропольську політику духовенства УГКЦ та усіх католицьких організацій. Польська ж суспільність сприймала свято «Українська Молодь Христові» як вияв українського протесту та сили, тим самим звинувачуючи греко-католицькі товариства у симпатіях до ОУН. Та все ж свято під патронатом митрополита Андрея відбулося досить успішно. Велика частина молоді, бажала долучитись до ініціатив Католицької Акції та апостоляту мирян, тому відразу після свята була створена нова всезагальна католицька молодіжна організація Католицька Акція Української Молоді (КАУМ) для юнаків. В 1934 р. виникла Католицька Акція

---

⁴¹ ІЩ, ф. 3, оп. 1, спр. 61, арк. 59-65.

⁴² Там само, с. 57.

⁴³ Там само, с. 63-64.

⁴⁴ Р. Монцібович. Завдання української – католицької інтелігенції під сучасну пору // *Мета* 10 (1936) 7.

⁴⁵ М. Дзерович. Сучасні завдання української інтелігенції // *Мета* 17 (1934) 7.

⁴⁶ Католицька самосвідомість // *Мета* 12 (1934) 7.

⁴⁷ З діяльності Товариства «Скала» // *Нова Зоря* 34 (1937) 4-5.

⁴⁸ Там само, с. 20.

Української Жіночої Молоді (КАУЖМ), яка наприкінці цього ж року нараховувала 48 секцій у Львівській архієпархії. Очолила КАУЖМ д-р Ксенія Захаріясевиц⁴⁹. Натомість головою КАУМ обрали Андрія Мельника, а до її Ради увійшли Роман Данилович (заступник голови), Василь Глібовицький (секретар), Леонтій Дяків (скарбник) та Микола Грушкевич, о. Яків Перрідон, Денис Петрів, Юліан Редько, о. Осип Кладочний⁵⁰.

Для широкого загалу і з метою вишколу своїх членів видавалися місячники *Українське юнацтво* (1933-1939), *Лицар Пресвятої Богородиці* (1936-1939), організаційний листок *Готовсь* (1935-1937). Християнські цінності також сповідували: газети *Мета* (1930-1939), *Нова Зоря* (1930-1939), та журнал *Дзвони* (1931-1939), місячники для дітей *Нива* (1930-1939), (присвячений церковним і суспільним справам) та *Наш Приятель*, популярний часопис *Христос – Наша Сила*, місячники *Католицька Акція* (1934-1939) та журнал для дітей *Світ дитини*⁵¹.

Попри духовно-виховну роботу, КАУМ створило Касу Української Католицької Молоді для матеріальної допомоги підростаючому поколінню та всяко сприяло самій Католицькій Акції увійти в усі ділянки суспільного життя Східної Галичини⁵².

Хоча КА та пов'язані з нею товариства проводили активний апостолят серед мирян, а деякі з них, як, скажімо, КАУМ, перетворилося на масову молодіжну організацію, в кінцевому підсумкові Церкві не вдалося досягнути поставленої перед собою мети. Католицький світогляд не став домінуючим дискурсом у галицькому суспільстві, яке надало перевагу націоналістичній ідеології, хоча до початку Другої світової війни українські католицькі організації та товариства були активними чинниками політичного і суспільного життя.

Із встановленням у Західній Україні радянської влади у вересні 1939 р. всі політичні, культурні та релігійні організації були заборонені. Трагічна доля не оминула і Генеральний Інститут Католицької Акції, який припинив своє існування, що унеможливило подальший легальний розвиток ідей Католицької Акції серед греко-католиків в Україні.

---

⁴⁹ К. Янович. Дещо про Католицьку Акцію Української Жіночої Молоді (КАУЖМ) // *Католицька Акція* 1 (1934) 10-12.

⁵⁰ *Українська молодь Христові: документальний збірник 1933-1988*. Рим-Парма 1991, с. 154.

⁵¹ Українська Католицька преса // *Мета* 6 (1936) 3.

⁵² Каса Української Католицької Молоді // *Мета* 45 (1933) 7.